

Polyák Levente

A ferde tér kiegyenesítése

Claude Parent: L'oeuvre construit, l'oeuvre graphique.

📍 Cité de l'architecture et du patrimoine, Párizs

📅 2010. január 20 – május 2.

■ Az elmúlt években az építészettörténezek figyelme egyre inkább az építészeti modernitás kibontakozása, valamint annak önkritikája felé fordult, összefonódva azzal az elterjedőben lévő kulturális és művészi érdeklődéssel, amely a különböző évfordulókat ünneplő klasszikus modernizmus (Bauhaus, De Stijl) újrafeldolgozási hullámai közepette is fenntartotta vonzalmát a második világháború utáni építészeti kísérletezés példái iránt. A háború utáni évtizedek építészeti utópizmusa nem véletlenül kapott központi szerepet a kortárs építészet és urbanisztika útkeresésében: a Team 10, az Archigram, a Superstudio, az Archizoom, Yona Friedman, Buckminster Fuller vagy Constant Nieuwenhuys kísérletei a mai urbanisztika és építészet – flexibilitással, ökológiával, részvétellel, spektakulummal, hangulatokkal, játékkal, kreativitással stb. kapcsolatos – törekvéseinek prototípusaiként is tekinthetők.

A második világháború utáni évtizedekben kibontakozó kritikai modernitás – miközben jórészt átvette a háború előtti modernizmus társadalom-átalakító törekvéseit – elutasította annak standardizáló gondolkodását, repetitív formanyelvét, mérnöki urbanisztikáját és gyakran politikáját is. A 2000-es években sorra nyíltak az 1960-as és 1970-es évek építészeti utópiáit újraértékelő kiállítások, és az újraértelmezés folyamatából a Cité de l'architecture et du patrimoine is kivette a részét: a nemzetközi Team 10 és a francia L'Atelier

de Montrouge modernizmus-önkritikáját bemutató nagy 2008-as kiállítások¹ megnyitották a terepet a háború utáni francia építészet átfogó vizsgálatához. CLAUDE PARENT, a korszak egyik különös szereplőjének első nagy retrospektív kiállítása, a Cité de l'architecture-ben rendezett *L'oeuvre construit, l'oeuvre graphique* (Épített mű, grafikus mű), a háború utáni építészet ugyanezen újraértelmezési programjának része. A 87 éves építész megítélése máig ambivalens: építészként inkább az építészeti víziók, mint az épületek történetének meghatározó egyénisége. De utópistának sem eléggé utópista: szövegei, rajzai, makettjei egyaránt egy konkrét építészeti program manifesztációi, nem pedig egy elméleti diskurzus dokumentumai vagy egy művészeti paradigma építészeti megnyilvánulásai, mint más korabeli csoportok pop-inspirálta tervei és ábrái.

Számos oka lehet annak, hogy Claude Parent-t egészen eddig elkerülte az érdeklődés. Pályafutása végéig megőrzött nonkonformizmusa, személyes konfliktusai a hivatalos építészet margójára száműzték. Parent egy nemrég újra sugárzott rádióműsorban a konfliktushoz való viszonyában határozta meg ars poeticája lényegét. „Számomra az építészet nem más, mint két szerkezeti, esztétikai vagy programelem közötti konfliktus terepe, és az az én perverzióm, hogy tovább akarom hevíteni ezt az ellentétet. Azt hiszem, hogy ez tesz modernné: a konfliktus elfogadása és az, hogy építészként le kell lepleznem, fel kell erősítenem, meg kell mutatnom az embereknek. Az a dolgom, hogy megmutassam a káoszt ebben a társadalomban, visszautasításaival, vétőivel, értetlenségeivel együtt.”² A szociális lakásépítés hőskorában tett kijelentésével, amely szerint nem hajlandó „olyan lakásokat építeni, amelyek csak a nevükben szociálisak”, Parent elvesztette a korszak legfontosabb megrendelőjét, az államot, és a kevés megépült tervét is csak kalandos utakon tudta elfogadtatni klienseivel. Mindezek ellenére, Claude Parent kanonikus jelentősége

1 TEAM 10 – *Mouvement moderne: premières autocritiques*, valamint: *L'Atelier de Montrouge – la modernité à l'oeuvre (1958–1981)*. Cité de l'architecture et du patrimoine, Párizs, 2008. március 28 – május 11.

2 A l'occasion de l'exposition *Claude Parent*. In: *Vivre sa ville*, France Culture, 2010. január 17.

CLAUDE PARENT

© <http://www.flickr.com/photos/geshmally/4018179374/sizes/o/>

CLAUDE PARENT
L'oeuvre construit, l'oeuvre graphique (részlet a kiállításról)

CLAUDE PARENT ÉS PAUL VIRILIO
Sainte Bernadette du Banlay templom (1963–1966), Nevers
© <http://www.flickr.com/photos/brunonihon/2759560925/sizes/o/in/photostream/>

CLAUDE PARENT
Maison de l'Iran (Iráni ház) majd Fondation Avicenne, 1968, Párizs

aligha kétséges: bár igen keveset épített, és elméleti munkássága sem igazán ismert nemzetközileg (gyakran összemosásák egykori alkotótársa, Paul Virilio gondolatmeneteivel), Parent formavilága számos követőre talált, köztük olyan építészekkel, mint Zaha Hadid, Rem Koolhaas vagy tanítványa, Jean Nouvel. Amint az a Cité de l'Architecture kiállításából pontosan kiderül, Parent pályafutásában kulcsszerepet kaptak a találkozások és együttműködések. Jean Nouvel scenográfiája segít megkülönböztetni az építész alkotói korszakait, amelyek egyben pontosan tükrözik különböző művészekkel, gondolkodókkal való társulásainak időszakait. Parent a Le Corbusier-nél végzett munka időszakában (ahonnan a beton örök szeretete és a derékszögek örök gyűlölete is eredeztethető), az 1950-es évek elején találkozott számos későbbi alkotótársával: mindenek előtt a szobrász-festő André Bloc-kal, a Groupe Espace művészcsoporthoz tagjával, a L'Architecture d'Aujourd'hui folyóirat alapítójával. Ő nyitotta meg Parent előtt a (képző)művészet területe felé vezető utat: összeismertette a fiatal építész a kor kísérletező művészeivel, Nicolas Schöfferrel, Yves Kleinrel és Jean Tinguely-vel, későbbi „társaival az utópiában”. Ez volt az első olyan művész-generáció, amelynek a rajz már nem volt a természetes nyelve, Parent azonban rendelkezett azzal a rajzkészséggel, térbeli látással és szintetizáló képességgel, amely szükséges volt ahhoz, hogy e művészek építészeti vízióit segítsen formába önteni – Bloc lakóházától³, Schöffer földtől elszakadt térdinamikusan városán és Klein fizikai korlátozások nélküli világán keresztül Tinguely pop-felhőkarcolójáig.⁴ Claude Parent legtermékenyebb együttműködése azonban kétségtelenül a kezdetben festő és üveges, később filozófus és urbanista PAUL VIRILIOVAL bontakozott ki, akivel létrehozták az ARCHITECTURE PRINCIPE csoportot, majd 1966-ban a hasonló című folyóiratot, amely lefektette Parent és Virilio közös elméleti rendszerének, a „ferde függvényének” alapvetését.

A *ferde függvénye* Claude Parent építészeti víziójának középpontja: a folytonos, bejárható tér víziója, szembeállítva a jelen akadályokkal tűzdelt, épített tereivel. „A hová egy hagyományos épületet építünk, ott akadályt hozunk létre az áramlásban. Ha több ilyen épület emelünk, kötelező passzázsokat képeznünk közöttük, a többi mind akadály. A város akadályok összessége” – mondta Parent egy 1981-es rádióinterjúban.⁵ A tér folytonossága ferde és vízszintes síkok egymásba kapcsolódásával oldható meg, ledöntve a derékszögű modernitás konvencióit, a függőleges síkok uralmát. A derékszögű síkok konzervatívizmusáról így írt Parent a L'Architecture d'aujourd'hui egyik 1968-as számában: „Miért nem használunk soha hajlított síkokat a lakószervezetekben? Azért, mert felfüggesztik a lakó kényelmét. Mert öntudatlanul összekötjük azt, ami dől, azzal, ami le fog esni, az instabilitás és összeomlás képével. Ez az ősi tabu lefékez a városi társadalmak elkerülhetetlen átalakulását. A stabilitás és a függőleges egyensúlyának gondolata még általánosan elfogadott az építészetben, miközben a filozófia vagy a gazdasági elméletek már régen túlléptek ezen az elven az átmenet, a mozgás, és egymásba kapcsolódó instabil helyzetek elfogadásával.”⁶ Ezzel szemben a ferde tér dinamikus: „Mozgásban lévő tér, de ez a mozgás implicit. A ferde hely nem mozdul el, hanem a földhöz kapcsolódik, mint minden építészeti, ami méltó erre a névre, sőt, a földhöz tartozik, annak emergenciája. Az emergencia mozgás, ahogy a hegyek is felfelé irányuló mozgást implikálnak. (...) De a ferde térben implikált mozgás nem csak a globális forma erővonalait tükrözi, hanem minden rámpába és emelkedőbe integrálva van.”⁷

A megdöntött síkok, falak, padlók és plafonok építészete a derékszögek kényelmes környezete helyett az erőfeszítés építészetiét hozza létre: a ferde térben való mozgáshoz erő kifejtésére és a vonatkoztatási pontok folytonos újragondolására van szükség; ebben az értelemben ez aktív építészeti, ami nem a funkcióra és az igényekre válaszol, hanem megelőlegezi, létrehozza a jövőt, átalakítja a viselkedést. Parent és Virilio építészeti víziója ilyen módon válaszol a szituacionista célkitűzésre is: „megváltoztatni a várost az élet megváltoztatásához.” Az emberek viselkedésére, pszichéjére való hatás az Architecture Principe központi célja: a ferde síkok építészetiének lényege az egyén pszichéjének felkavarása a tér élménye és a benne való mozgás által. Visszaemlékezve egyik épülő házába való belépésre, Parent a következőképpen idézte fel az épülő tér élményét: „Ez volt az első alkalom az életben, hogy azt éreztem, hogy a tér fizikai valóság és képes dominálni a lelkiállapotot, olyan mértékben, hogy fiziológiai folyamatokat indít el a benne tartózkodásban. Akár meg is halhattam volna a nevetéstől. A tér maga készítetett nevetésre. Akkor rájöttem, hogy az építészeti nem csak metafizikai, sőt talán éppen

³ *Maison André Bloc*, Cap d'Antibes, 1959–1962.

⁴ *Lunatour*, Paris, 1964.

⁵ *A l'occasion de l'exposition Claude Parent*. In: *Vivre sa ville*, France Culture, 2010. január 17.

⁶ Claude Parent: *Architecture Principe*. In: *L'Architecture d'aujourd'hui*, vol. 39., n139, 1968.

⁷ Claude Parent: *Oblique et potentialisme*. In: *Les Entrelacs de l'Oblique*. Éditions du moniteur, 1981.

azért metafizikai, mert képes hatást gyakorolni a testekre.”⁸ Claude Parent Paul Virilioval építette legismertebb épületét, a *Sainte Bernadette du Banlay templomot*, amelynek makettje az 2000-es Múcsarnok-beli *Világépítészeti* kiállításán is látható volt.⁹ A templom, az Atlanti-óceán partján található bunke-rek esztétikája által inspirált brutalizmusával, megtört síkjaival szembeszáll a „kellemes” építészeti illuzionizmusával, és helyette cselekvő erőfeszítéseket követel meg a hívótól.

Claude Parent és Paul Virilio útjai 1968-ban váltak szét: a párizsi diáklázadások felszínre hozták a politikai meggyőződéseik közötti ellentéteket. Parent nevelésének tartotta a forradalmi tanácsok felállítását, miközben Virilio fontos szerepet vállalt bennük. A szakítás után Parent különböző tervekben és projektekben vitte tovább a ferde függvényének gondolatát. Az 1968-ban, Párizs nemzetközi egyetemi negyedében megépült *Maison de l'Iran* (Iráni ház) majd *Fondation Avicenne* az építészek egyik legkülönösebb alkotása. Az André Bloc segítségével megfogalmazott épület két, hatalmas fém tartószerkezetre felfüggesztett épülettömbből áll, közöttük üresség. Az épület egyik alapvető esztétikai érve, hogy szembehelyezkedik a fémszerkezet szigorúval: a négy emeleten keresztül balra, majd négy emeletig jobbra kanyarodó lépcső vízszautasítja a vízszintes és függőleges vonalakat, egy „barokk elemet” épít be a kompozícióba. Ahogyan azt a korabeli felvételek tanúsítják, a fém tartószerkezethez alkalmazkodva az építkezés felülről lefelé zajlott, performanszá változtatva magát az építkezést is. A *Maison de l'Iran*, majd *Fondation Avicenne* sorsát geopolitikai tényezők alakították: az iszlamista forradalom után az iráni vezetés egyre inkább saját ellenzékének létrehozóját látta az alapítványban, és így közvetve annak épületében is, így beszüntette támogatását. A teljesen elhanyagolt és veszélyessé váló épületet 2007-ben bezárták, egyetlen funkciója a Périphérique autópálya felől jól látható fényreklámok alátámasztása maradt, egészen addig, amíg az épületet 2008-ban műemlékké nem nyilvánították, a közeljövőre ütemezett felújítással. Az épület kultusz-státuszát jól mutatja, hogy a párizsi Glassbox művész-kollektíva 2009-ben az épület karakterére, történetére, lehetőségeire reflektáló kiállítást szervezett *Le complexe de Rittberger* címmel, utalva az épület lépcsőházainak sajátos geometriájára.¹⁰ Az építészek következő emlékezetes projektje az 1970-es *Velenzei Biennálé Francia Pavilonja*, ahová Parent számos művészt hívott meg, hogy értelmezzék újra és töltsék meg műveikkel a rendelkezésükre bocsátott ferde síkokból álló teret. Itt nyomaiban, de a készülő Pompidou Központ épületére kiírt 1971-es pályázatra beadott tervében már hangsúlyosan megjelenik a „művészek által monopolizált, és az építészek által elhanyagolt” land art logikája: a Beaubourg térre Parent olyan növényekkel beültetett dombot, sőt egy városi erdőt hordozó piramist javasolt, amely miközben kiállításokat fogad be, maga is megváltoz-

tatja a város topográfiáját. A tervben Parent Frank Lloyd Wright New York-i Guggenheim-múzeumára utalt: olyan folytonos teret kívánt létrehozni, amely rámpák segítségével járható körbe, és ahol a sétat csak megállóhelyek csomópontjai tagolják. A *Maison André Bloc*, a *Sainte Bernadette du Banlay*, a *Maison de l'Iran* és a *Biennálé-pavilon*: ezek Parent leginkább invenciózus munkái. 1968 után, részben a posztmodernizmus megjelenésével összefüggésben, új értékek és problémák jelentek meg a nemzetközi építészeti diskurzusokban, de ezekkel az új gondolatokkal Parent már nem keresett kapcsolódási pontokat.

Miközben FRÉDÉRIC MIGAYROU és FRANCIS RAMBERT kiállítása a *Cité de l'architecture*-ben egyfelől átlátható összeggést ad Claude Parent életművének tárgyi eredményeiről, ugyanakkor meglehetősen le is egyszerűsíti az életművet, főként JEAN NOUVEL kiállítás-építésze által, amely csak a teret tagoló néhány ferdén elhelyezett fállal reflektál a ferde tér gondolatára. A kiállítás hosszúság terének egyik oldalán az időszakok és alkotótársak szerint, kronologikusan rendezett térrészekben Parent rajzai, makettjei és az épületeihez kapcsolódó filmek, míg a terem átellenes falán hatalmas rajzok szerepelnek. Parent, mióta abbahagyta a tervezést, rajzol – „a rajz köti össze a fejet a kézzel”. A kiállított rajzok hatalmas, utópikus világokat mutatnak be: ferde síkokból felépülő városokat, amelyek minden mozzanatában tetten érhető a ferde függvényének gondolata. Mindez azonban csak illusztrációja annak, amiről a Parent-életmű szól. A *Cité de l'architecture* kiállítása arra példa, hogy miként lehet egy konfliktusokkal és ellentmondásokkal teli pályát a tisztelet ürügyén megfosztani mélységétől, építészetének erejétől és felforgató jellegétől. Talán a kiállítótér konzervativizmusa vagy a rendező intézmény lomhasága eredményezi azt az archivistához állást, amely nem találja és nem is keresi meg Claude Parent gondolatainak mai relevanciáját.

Egy nemrég újra sugárzott 1981-es rádiófelvételen Parent nevetve mesélte, hogy építész barátai továbbra is azzal ugatják: „Ça va, l'oblique? Hogy van a ferde tér?” Kétségtelen, hogy a ferde tér egyre jobban érzi magát, hiszen terjedőben van a ma városaiban. A lépcsőket kiváltó, emeleteket összekötő rámpákat ma nem csak Jean Nouvel, Zaha Hadid, Rem Koolhaas, a UN Studio vagy más építész-sztárok használják előszeretettel, de az áruházak vagy a gördeszkák parkok névtelen építései is, valamint mindazok a tájépítészek, akik a tájból hirtelen előbukkanó dombokat növesztenek a városok közepén. A ferde síkok építésze azonban nem Claude Parent tervezett építészeti forradalma nyomán terjedt el a városokban. Ellenkezőleg: a sors iróniája, hogy a ferde síkok végső győzelmét nem a ferde tér elmélete által támogatott avantgárd gesztusok biztosítják, hanem az akadálymentesítés politikailag korrekt építészetének előírásai, vagyis olyan konformizáló szabványok érve, amelyek ellen Claude Parent egész életében hadakozott.

8 A l'occasion de l'exposition Claude Parent. In: *Vivre sa ville*, France Culture, 2010. január 17.

9 *Világépítészeti – Vándorló utópiák*. Múcsarnok, Budapest, 1999. dec. 15 – 2000. febr. 20.

10 *Le complexe de Rittberger*, a Glassbox kollektíva kiállítása a Fondation Avicenne épületében, Párizs, Cité Universitaire, 2009. jún. 27 – júl. 19. <http://www.glassbox.fr/>

CLAUDE PARENT

LePecq ház, Bordeaux (homlokzat)

© <http://www.flickr.com/photos/phcatfish/2921884705/sizes/o/>

A szerző 2010-ben az Oktatási és Kulturális Minisztérium Kállai Ernő művészettörténeti-műkritikai ösztöndíjában részesül.